

ТРИ ДЕЦЕНИЈЕ ОД ОСМЕ СЕДНИЦЕ ЦК СКС

Успон једног човека и пад једне земље

Милошевићева стратегија за Косово била је саздана на уверењу да ствари може решавати иза леђа остатка света, Стамболићева - на политици систематских преговора, а остаје за упит ко ће, када и на који начин закључити Осму седницу која ни тридесет година касније није завршена

Нико не сме да вас бије: Слободан Милошевић је овом реченицом изговореном у Косову Пољу постао неприкосновени лидер Срба

Данас ће се са тезом да је Југославији одзвонило знатно раније сложити и они који су у та два превратничка дана – 23. и 24. септембра 1987. на Осмој седници Централног комитета Савеза комуниста Србије били безусловно на страни Ивана Стамболића, тада председника Председништва Србије. Ствари су посве једноставне, не може се тек тако срушити нешто што већ претходно није било расклимано.

Три деценије у историјском смислу свакако није период након ког се могу изрицати дефинитивни судови о неком догађају. Али, свакако јесте време у коме се неке чињенице могу редефинисати и учинити разумљивијим у контексту времена у коме су се догодиле, и јесте раздобље у коме се могу развејати чаршијски стереотипи који су протоког времена безмало постали аксиом. Ништа другачије није ни са фамозном Осмом седницом Централног комитета Савеза комуниста Србије која се узима као гранични догађај који је даље функционисање Југославије учинио потпуно немогућим и најавио криви распад земље.

Немогуће је а не запитати се зашто се на овим просторима историја циклично понавља у свом најциничнијем и најбруталнијем облику, а то подразумева да политичко размимоилажење нужно значи и физичко уништење противника, дојучерашњег блиског пријатеља, кума или чак члана породице... Истовремено, незаобилазно је и питање зашто је Србија тако често пред избором да мора да испоручи оно што не може дати да јој се не би догодило оно што не може преживети. Јасно је да је тада баш као и сада реч о Косову и да је у ове три деценије произведено толико историје да се било које решење не чини једноставним.

Зато се прича о Осмој седници спаја у повест о судбини једне земље, српском неразумевању ширег контекста историјских догађаја, бестијалности једног човека – Слободана Милошевића и трагедији његовог до тада најбољег пријатеља, заштитника, ментора и протежеа Ивана Стамболића.

Загрљај пре политичке егзекуције:

Дубоко уверен у Милошевићеву лојалност, Стамболић је превидео да за противника има вероломног и у партијским сплеткарењима врло оперативног политичара

Почетком осамдесетих расправљало се о могућности да се Југославија придружи ЕЕЗ али су старији партијски кадрови закључили да је то регионална организација, а Југославија као лидер несврстаних глобална сила

За ове три деценије наслушали смо се различитих интерпретација Осме седнице, али је чињеница да су претпремијеру ове драме чиниле три ствари: једна метафорички изречена кабинетска опаска председника Градског комитета Савеза комуниста Београда Драгише Павловића о „олако обећаној брзини“ решавања косовског питања, једна насумично изговорена реченица која је у Косову Пољу 24. априла те '87. „излетела“ Слободану Милошевићу о томе како Србе више нико не сме да бије, након чега ће постати верник косовског мита који ће му на концу доћи главе и Стамболићево помало наивно несхватање да је у српској политици све дозвољено, па и убиство најбољег пријатеља. Све што се догодило након тога је успон једног човека и пад једне земље.

Политички узлет Слободана Милошевића постао је вертикалан, а пад Ивана Стамболића окомит. Разуме се, већина београдских медија бесомучно је понављајући фразу из Косова Поља обезбедила Милошевићу статус наводно неприкосновеног заштитника српских националних интереса. У оваквом развоју догађаја у предвечерје Осме седнице концепција Ивана Стамболића, који се залагао за мекано решење косовског питања у које би биле укључене све југословенске републике, није имала никакве шансе.

Историчар Љубинка Трговчевић, у то време члан Председништва Републике Србије и учесник Осме седнице, за НИН објашњава да је Стамболићев хендикеп било пријатељство са Милошевићем и уверење да му његов штићеник неће „забити нож у леђа“. Иван је читаво време веровао да ће се ситуација смирити, да ће на крају доћи до преокрета. Средином септембра постао је свестан да је сукоб неизбежан, али је у данима пред саму седницу одавао утисак скрханог и одсутног

човека. Био је разапет између Драгише Павловића и Слободана Милошевића, при чему му је овај други био ближи, али се није слагао са његовим методама“, каже позната историчарка и додаје да је уочи самог поласка на седницу Стамболић сарадницима рекао да гласају по сопственој савести. „Иван је такође био за реинтеграцију Србије, уставне промене, али су се његове методе драматично разликовале од Милошевићевих. Стамболић је чак договорио са Аземом Власијем и Каћушом Јашари уставне промене које је косовско руководство требало да објави. Мој утисак је да је Милошевић због тога убрзао догађаје, исфорсирао Осму седницу како би спречио такав сценарио. Иначе, распад Југославије је био неминован и да је Иванова струја победила. Дезинтеграциони процеси већ су отишли предалеко, али то би био договорни разлаз. Убеђена сам да Стамболић не би дозволио да дође до рата, макар се Косово и Војводина одвојили“, каже Трговчевићева.

С друге стране, Радош Смиљковић, један од функционера ЦК СКС који је подржавао Милошевићеву опцију, Стамболића види сасвим другачијим очима. Он за НИН каже да је тадашњи председник Председништва Србије испливао као кадар једне комунистичко-династичке породице којој је иманентна била антисрпска позиција. „Тачно је да је и Иван био за реинтеграцију Србије, али се онда поставља питање зашто то није урадио? Одговор је једноставан – није имао снаге. Уосталом, Стамболић је дошао на таласу једне политике којој је одзвонило, која није примећивала да је Тито умро. Познавао сам и Драгишу Павловића и могу вам рећи да се бар са половином Иванових ставова није слагао, али је био везан за Стамболића и следио је партијску хијерархију. Мо-

рало се радити брзо како би се спасло оно што се спасти може, а искрено, није се много спасло. За то одговорност сноси старија генерација српских комуниста која је ћутке прихватала идеју разбијања Југославије. Да се није десила Осма седница, Србија би изгубила и Војводину. И да није било Милошевића атмосфера у друштву избацила би неког другог, а исход би био исти“, сматра Смиљковић.

Још један од Милошевићевих првобораца, Борислав Јовић, говорећи једном приликом за Радио слободну Европу о Осмој седници, изнео је занимљиво гледиште. „Где су Стамболић и Павловић погрешили? Погрешили су што су покушали рушење Милошевића на косовском питању на којем су они имали врло танак став у односу на вољу народа. Да је то било неко друго питање, можда би они балансирани и победили“, казао је тада Јовић. Милошевићева грешка, показаће време, била је много већа. На таласу нарастајућег популизма његова амбиција многоструко је надилазила његове способности, а положај Срба и Црногораца на Косову решавао је батином.

Са ове временске дистанце рекло би се да Стамболићев грех лежи баш у томе што је свог пријатеља и штићеника још од времена директоровања у Техногасу, том инкубатору партијских кадрова, потпуно потценио. Дубоко уверен у Милошевићеву лојалност коју је овај, истина, дуги низ година испољавао, Стамболић је превидео да за противника има вероломног, амбициозног и у партијским сплеткарењима врло оперативног Милошевића. Биће да је ова последња особина Милошевићу помогла да као повод за обрачун са Стамболићем искористи оно што је Драгиша Павловић изговорио на конференцији за новинаре након Милошевићевог наступа у Косову Пољу. „Неуравнотежене речи само стварају

хистерију која чини ствари само лошијима, а не решава проблем. Простор за решење косовског проблема сада је тако сужен да и најмања грешка може бити трагична за Србе и Црногорце, за српски народ и целокупну стабилност у Југославији”, рекао је тада Павловић, а Милошевић је, непогрешиво препознајући антиалбанско расположење и наталожене фрустрације у Србији узроковане њеним заиста неодрживим и апсурдним уставним положајем, зајачао талас који је однео све који су макар заличили на кочничаре „олако обећаној брзини“. Такво супротстављање шефа београдских комуниста политици ЦК СКС и њеном лидеру Милошевићу било је тада незамисливо и чист „зицер“ који овај није пропустио.

Новинар и публицист Слава Ђукић за НИН каже да кривицу за Милошевићев успон сноси управо Стамболић. „Иван је измислио Слободана. Да га није подржавао и протезирао, Милошевић би остао банкар или у најбољем случају директор неког предузећа.“

Сасвим је јасно да се Осма седница није догодила преко ноћи. Данас би се већина актера овог догађаја можда могла и сложити да њен заматак лежи у Уставу из 1974. године када је Србија доведена у неравноправан положај, јер су аутономне покрајине безмало добиле све државне прерогативе, а руководство Србије ђутке прешло преко тога. Опет, невоља је што се у тих 13 година и те како могло наћи решење које би бившу државу не само поштедело бруталног сукоба, већ би је, сасвим могуће, одвело у породицу развијенијих земаља Европе. „Почетком осамдесетих расправљало се о могућности да се Југославија придружи Европској економској заједници (ЕЕЗ – претеча ЕУ) и то у пакету с Грчком. Долазили су министри спољних послова ЕЕЗ који су Југославију видели као трговински мост према Русији. Штавише, преписивали су нека наша решења с обзиром на то да смо били федерација. Истина, било им је јасно да друштвена својина није компатибилна са приватном, али су предлагали да преузмемо оно што нам одговара и будемо придружени члан. Водио сам Маргарет Тачер у посету Железари у Смедереву. Говорила је да треба да производимо шрафове и ексер, чудила се што не види краве на тако плодној земљи, причала о сточарским крајевима у Велсу... Све у свему, млађи кадрови су били за придружење ЕЕЗ, али су преломили старији – Ни-

Изјава која је скупо коштала Драгишу Павловића: Неуравнотежене речи само стварају хистерију која чини ствари лошијима, а не решава проблем

кола Љубичић, Стане Доланц, Веселин Ђурановић, Фадиљ Хоџа и остали који су закључили да је ЕЕЗ регионална организација, а Југославија као лидер несврстаних глобална сила“, сведочи за НИН Радоје Стефановић, који је у време Осме седнице био председник Привредне коморе Србије и један од оних који је подржавао Стамболићеву опцију. Он сматра да би улазак у ЕЕЗ у најмању руку довео до мирне федерализације државе, те да се Југославија у таквим околностима можда не би ни распала.

Зашто је испуштена прилика која би читаву једну генерацију политичара одвела у историју тема је за неку другу расправу, али остаје и чињеница да је оваква могућност деценијама скрива-

на од јавности. Може се лако замислити да је у тих 13 година испуштена бар још једна колосална шанса, а вероватно није ни била једина.

Није посебна памет закључити да су у тих готово деценију и по супротности које су нагризале Југославију нарасле до тачке када су драматични догађаји почели да добијају на убрзању и да су ствари по себи кренуле својим путем без обзира на нечије добре или лоше намере. У таквим околностима Милошевић је препознао значај неколико фактора. Најпре, припремајући коначни обрачун, много пре Стамболића почистио је медијску сцену од неподобних и још у време док је био председник ГК СКС,

СТЕВАН КРАГУЉЕВИЋ, ИЗ ФОНДА МУЗЕЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ

ЕРА/МАЈА ИЛИЋ

Епилог: Чувена реченица Слободана Милошевића „ако не знамо да радимо, знамо да се бијемо“ спроведена је почетком деведесетих у дело

подјармио једну од главних полука – *Политику*. Медијски батлерај у служби једне промашене идеје, која није била у стању да сагледава глобалне догађаје и дежурне националне нарикаче, претворили су рубрику *Одјеци и разговора* у место где су окончани професионални животи многих часних људи. Михајло Ерић, тадашњи главни уредник информативног програма Радио Телевизије Београд каже да је, међу осталима, жртва такве ранге био тадашњи директор *Политике* Иван Стојановић, частан човек и изузетан професионалац. „Нисам био ни Милошевићев ни Стамболићев човек, уредник сам постао у време Драже Марковића. Стамболић се никада није мешао у уређивачку поли-

тику телевизије. Иван је био мекши, Слободан много жешћи. Притисак сам почео да осећам посредно, када нам је Никола Љубичић замерио да се много бавимо приватлуком уместо да негујемо тековине револуције. Иначе, свачега је било око те Осме седнице. Једном је Бора Јовић звао нас уреднике и питао шта мислимо да треба да ради. Рекао је да га зову да буде уз Слободана, али да му то личи на стаљинизам. С друге стране, казао је, Иван је превише мекан. Не знам како се определио, али испало је да је изабрао победника. Неговали смо на телевизији дијалог и право на различито мишљење. Пуштали смо коментаре Јелене Ловрић, али смо и директно преносили догађај у Косову

Главобоља: Многи су на седници имали написана два говора у зависности од тога ко победи

Пољу јер смо мислили да је то ствар која ће бити гледана. Притисци су бивали све јачи, редакција се одупирала, али су Митевић и Вицо покушавали да осуде то што смо фаворизовали политику различитих мишљења. Расправа на једном партијском састанку је трајала 130 сати. На крају су нам замерена другачија гледишта од оних која је имао Централни комитет. Временом редакцију су кренули да напуштају професионалци, а Милошевић је почео да доводи људе као што су Крсте Бијелић, Мила Штула, Драгољуб Милановић... Што се мене тиче, Милошевић је спречио да будем министар информисања у влади Анте Марковића”, прича Ерић.

Опет, Смиљковић тврди да ни Стамболић није био без озбиљне логистике својих људи на важним функцијама и да се и те како припремао за коначни обрачун. „Током тог лета, дакле, уочи Осме седнице, позвао ме рођак да ми пренесе поруку из Стамболићевог окружења да се повучем јер ће бити хапшења“, тврди Смиљковић.

Још једна ствар која ће Милошевићу донети превагу је то што је моћним људима чији је политички живот био на издисају омогућио повратак на политичку сцену. Конкретно, можда пресудну улогу на Осмој седници одиграла су два генерала – Никола Љубичић, човек од највећег Титовог поверења и Петар Грачанин кога ће Милошевић у наредне две године наградити баш позицијом Ивана Стамболића – од 1987. до 1989. био је председник Председништва Србије. Управо ова двојица ће на проширеној седници Председништва ЦК СК неколико дана уочи Осме седнице својим ауторитетом на Милошевићеву страну превући оне неодлучне и омогућити му да тесном већином победи. Већина НИН-ових саговорника сматра да је на Осмој седници пред ТВ камерама само формализован резултат управо са проширене седнице Председништва. Напослетку, значајну улогу одиграла је и Мира Марковић која је обезбедила подршку дела универзитетске елите. „Памтим да сам срела Слободана Унковића који ми је рекао да му је незгодно да говори на

АЗЕМ ВЛАСИ, БИВШИ ПРЕДСЕДНИК ПК КОСОВА

Са Стамболићем би се Југославија мирно распала

Осмом седницом ЦК СКС Србије, отворен је пут рушења ондашњег институционалног система и вођењу политике ван-институционалним путем, преко улице, митинга... Разуман дијалог о било чему после тога није био могућ, а на политичку сцену избило је све оно што је водило у кризу уместо решавања проблема, каже у интервјуу за НИН Азем Власи, одговарајући на питање како са ове временске дистанце гледа Осму седницу. „Био је то ‘контролисани хаос’ у условима ван-институционалног оналног вођења политике. Тај нови начин утемељио је Слободан Милошевић. Њему се клицало на митинзима, а он је, наводно у име тог народа на улицама, радио шта је хтео, увек са образложењем ‘то народ од нас тражи’. Преко те политике ‘улице’, на површину је испливао полусвет - незадовољни, конфликтни, примитивни људи, жељни да се некако афирмишу. Из таквог амбијента Милошевић је касније бирао и своје сараднике који су били нека врста уличних јуришника. Неки од тих и данас су на власти у Србији. Све што је било вредно и разумно на политичкој сцени Србије, у име Осме седнице, потиснуто је. Други у Југославији су се озбиљно уплашили нове појаве и почели су зазирати, бежати од Милошевића и затварати се унутар својих федералних јединица. Што би се рекло, ‘дошли луди, па потерали нормалне’.“

Да ли је Осма седница била унутар-партијски обрачун или покушај да се ван-институционалним методама сруше институције?

Радило се пре свега о унутрашњем политичком обрачуну у Србији, са циљем да се потисну са сцене разумне политичке снаге и крене у харангирање против свега и свакога ко Милошевићу није био по вољи. Заправо, Милошевић је преузео политику у духу Меморандума САНУ још од септембра 1986. године. Обрачунао се са онима који су били против те политике. Најојаснија последица тога била је легализација и продор српског национализма у институције, дакле и у Савез комуниста. Те снаге су свакако постојале, али изван институција. Милошевић је ћутке прихватио Меморандум и то му је постала нова платформа за вођење политике уместо Програма СК. А Стамболић је јавно рекао: „Меморандум САНУ је in memoriam за Југославију“. У таквом, новоствореном ван-институционалном амбијенту најпре се обрушио на уставни положај покрајина. Али кренуо је и шире. Најпре на Црну Гору. Циљ је био да се „дух Осме седнице“ прошири свуда по Југославији. Зато је митингашки покрет назван „антибирокуратском револуцијом“. Наводно, свуда је зајახала бирократија, па народ на улици треба да збаци бирократију и освоји демократију. И да на улици бира вође под окриљем „главног вође“, Милошевића, „чуvara Ју-

гославије“. То је била варка попут рађања нацизма у Немачкој 30-их година прошлог века или фашизма у Италији. Дакле, народ на улици и производња вође који ће коначно решити све проблеме.

И Иван Стамболић се, такође, залагао за реинтеграцију Србије, односно враћање покрајина под надлежност Србије, али другачијим методама од Милошевића. Да ли је то за косовске Албанце било прихватљиво?

Стамболић је позивао да разговарамо о уставним односима у Србији. Разговарали смо, али ми из покрајина нисмо пристали да се деградира положај покрајина достигнут уставним решењима од 1974. године. Јер, уставна решења од 1974. године успостављена су консензусом. Оно на шта смо пристали, било је да унапредимо односе сарадње унутар Србије, без промена уставног положаја покрајина. Међутим, то уопште није био главни узрок рађања „нове политике“ у Србији. То је био само изговор.

Да ли је тачно, како сведоче неки учесници Осме седнице, да се Стамболић договорио са вама и Каћушом Јашари да објавите да сте постигли договор о уставним промена или би и да је Стамболић победио Косово кренуло својим путем?

Није било таквих договора, нити сам ја пристао на промену уставног положаја Косова јер сам знао где ће нас то довести, што се касније и показало. Тада сам био председник Покрајинског комитета. Каћуша Јашари ме заменила у априлу 1988, али тада Стамболић већ није био на политичкој сцени. Никако и ни под

Милошевић је ћутке прихватио Меморандум и то му је постала нова платформа за вођење политике уместо Програма СК. А Стамболић је јавно рекао: „Меморандум САНУ је in memoriam за Југославију“

каквим условима не бисмо пристали на промене Устава 1974.

Да ли би, да је Стамболић победио, Југославија опстала, имајући у виду да су процеси дезинтеграције увелико узели маха?

Падом једнопартијског система и одласком Савеза комуниста са политичке сцене, Југославија није имала шансе да опстане. Али, разлаз би се десио мирним путем, договором као што је био случај са Чехословачком, па и Совјетским Савезом. Не би било толико страдања и жртава. Директни кривац за такав распад Југославије је Милошевић, а уверен сам да се са Стамболићем на власти у Србији такав начин распада Југославије не би десио. Али, свеједно, Југославија не би опстала, али би међу новоформираним државама остале снажне везе и сарадња.

Колико сте ви могли да утицете на исход Осме седнице?

Држао сам страну Стамболићу из принципијелних разлога јер сам видео шта се припрема и долази и ко су ти и зашто хоће да га сруше. Али више утицаја нисам имао. Напротив, моја јавна подршка би му била само већи терет. У медијима сам већ био омражен, на митинзима су тражили моју главу... Зато смо настојали да се што мање уплићемо у расколе у Србији.

Након победе Милошевићеве струје, многи у тадашњим југословенским републикама су ликовали јер су Стамболића сматрали националистом...

Истина је да је Стамболић почео да кокетира са српским национализмом, али на бениган начин. Свеједно, сви су зазирали од српског национализма јер је носио у себи хегемонистичке претензије, па зато Стамболић код других није био омиљен. Заправо, Стамболић је на неки начин „дустио из боце дух српског национализма“, али Милошевић је национализам промовисао на политичкој сцени и на њему зајахао зарад лудих идеја да прекроји Југославију по мери великосрпског национализма. И, враг је однео шалу.

Осмој седници јер жели да остане ректор Београдског универзитета“, сећа се Љубинка Трговчевић.

На овом месту ваља рећи да је сама атмосфера на Осмој седници била благо речено мучна. Потмули тутањ долазећег сукоба сада је био сасвим опипљив, а већина је гледала како да се из свега извуче неопрљено. Остаће забележено да су се у пролеће 1987. Милошевић и Стамболић на једној седници Актива СК озбиљно посвађали око низа тема. Изнервирани Стамболић тада је чак дао оставку, коју је према сведочењу учесника Осме седнице, накнадно повукао и то на молбу управо Милошевића. Било је јасно да се нераздвојни тандем дефинитивно распао. „На самој седници осећао се ужасан страх. Људи као да су тонули у столице у

као да није схватао шта се дешава и да још увек постоји могућност да се бори. „Убеђивала сам га у Председништву да се као шеф државе налази на функцији која је изнад партије и да треба да оде на телевизију и укаже на опасности које долазе од оваквог партијског руководства. Одговорио ми је да не може против своје партије.“ Иван Стамболић разрешен је дужности председника Председништва Србије у децембру ’87. године, а Љубинка Трговчевић била је једина која је гласала против његове смене. Напослетку, трагични крај Стамболићевог живота и ужасни злочин који је испланирао Милошевић у овдашњем политичком искуству није тек претходница његовом паду, већ болна парадигма српске историје.

Књиге живота главних актера Осме седнице одавно су већ затворене,

Милошевић је припремајући коначни обрачун много пре Стамболића почистио медијску сцену од неподобних

којима су седели. Имали су по два говора у цеповима сакоа. Један ако победи Милошевић, други у случају да ипак исплива Стамболић. Био је то исконски егзистенцијални страх, јер је добар део присутних живео од функција. Многи од тих људи нису имали професије, а волели су власт“, сведочи Љубинка Трговчевић. А како је то изгледало у пракси објашњава Радоје Стефановић: „Као председник Коморе могао сам да говорим. Пришао ми је Милошевић и сугерисао да не узимам реч: ‘Немој да вршиш политичко самоубиство. Видиш да смо победили, ћушнућемо те негде да будеш помоћник савезног министра и биће све у реду’. Одговорио сам да ћу се, ипак, придружити пораженима.“

Милошевић након Осме седнице, на којој је смењен Драгиша Павловић, није журио са „ликвидацијом“ поражених. Остављао их је формално на местима на којима су и били, али потпуно усамљене и обезвлашћене. Према речима Љубинке Трговчевић, Стамболић ни након Осме седнице

а Осма седница још није завршена јер ни тридесет година касније косовско питање није добило коначан одговор. У томе су сагласни и Радош Смиљковић и Љубинка Трговчевић. Баш као што ће се учесници Осме седнице сложити да данас нема много ни Стамболићеве ни Милошевићеве заоставштине, осим науа овог другог да Југославију прекроји по мери сопствених интереса а не интереса грађана и постане Брозов наследник. Али биле су то превелике чизме, а данас знамо и коме је испоручен рачун за ову мегаломанску намеру и грандиозан пораз.

Ако се сагласимо да је архитектура Милошевићеве стратегије према Косову била саздана на уверењу да ствари може решавати иза леђа остатка света а да то нико не приметити, те да је Стамболићева идеја почивала на политици упорних, систематских преговора, остаје за упит ко ће, када и на који начин закључити Осму седницу? И што је најважније, са каквим исходом?

ЗОРАН ПРЕРАДОВИЋ